

VÁLASZ A „VÉLEMÉNYEK A SZÖVEGTANI KUTATÁSRÓL” KÉRDÉSSORRA

V. RAISZ RÓZSA

A *Szemiotikai szövegtan* szerkesztői által feltett elméleti kérdésekre nem áll módomban írásban válaszolni, azonban arra örömmel vállalkozom, hogy saját — a verbális szövegekre vonatkozó — kutatási módszeremet röviden ismertessem.

A magyar szakirodalomban főként szövegtanként emlegetett tudományág az 1970-es évtized elején keltette fel érdeklődésemet. Ennek fokozatos megismerésén kívül a szöveg vizsgálatához vezetett el az a mondattani irányzat — elsősorban DEME LÁSZLÓ munkássága —, amely azzal újította meg a klasszikus grammatikai gondolkozást, hogy a funkciót, a nyelvhasználatot helyezte középpontba a mondat vizsgálatában. DEME ösztönző hatása mellett a kvantitatív módszer irányába térített KELEMEN JÓZSEF és NAGY FERENC e tárgyban írt műveinek tanulmányozása, valamint személyes biztatásuk.

Vizsgálataim stilisztikai célúak, s nagyrészt az Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi tanszékén működő, SZATHMÁRI ISTVÁN és FÁBIÁN PÁL vezetete stíluskutató csoport keretében folynak. Szépprózai szövegek elemzését végeztem; annak a felismerésnek eredményeként, hogy a kvantitatív módszer alkalmas arra, hogy az író stílusát a maga egészében mutassa be, hiszen azt kutatja, milyen elemek milyen arányban fordulnak elő benne. Hozzá kell tenni azonban, hogy az így kapott adatok nem alkalmasak a szöveg művészi értékének meghatározására, s nem pótolhatják a teljes műelemzést.

Elemzéseimet elsősorban Mikszáth Kálmán novelláin végeztem, továbbá — részben a Mikszáth-anyag kontrolljaként — a századfordulónak és a 20. század első felének magyar szépprózájából vizsgáltam műveket. (A szerzők: Jókai Mór, Petelei István, Reviczky Gyula, Gárdonyi Géza, Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond, Kaffka Margit, Babits Mihály.) A kiválasztott novellákat teljes terjedelmükben dolgoztam fel, s egybevetés céljából regényrészleteket választottam hozzájuk.

Mivel az epikai műnembe tartozó szépirodalmi alkotások szövege nem homogén, azaz az elbeszélő narrációja mellett — különféle közlésformákban — megszólalnak benne a szereplők is, a vizsgált sajátságokat nemcsak a szövegek egészére nézve, hanem a narratív, a párbeszédes részekre, továbbá az átmeneti közlésformákban (szabad függő beszéd, communis opinio, kapcsolt egyenes beszéd stb.) is kimutattam és összevetettem.

Mikszáth elbeszéléseit elemző értekezésemben az adatok vizsgálata három szempontra terjedt ki: a mondategység szerkezeti sajátságai, a mondategység szerkezete, valamint a szövegkohérenca leggyakoribb mutatói. (A *szövegkohérenca* kifejezést a módszer kialakításakor még nem a ma szokásos, a pragmatikai szintre vonatkozó értelemben használtam, hanem a szintaktikai és lexikai-szemantikai kapcsolások által létrejövő szövegösszefüggést értettem rajta.) A mondategységek vizsgálatakor szintaktikai felépítésük milyenségét, a nominalitás fokát jellemző adatokat kerestem, a

mondategységeknek a felépítését, mennyiségi és minőségi sajátosságait elemeztem. Adataim a DEME-féle mutatók közül a szerkesztettségi, a bonyolultsági és a mélységi mutató kiszámítását tették lehetővé. Ezenkívül összevettem DEME LÁSZLÓ és más szerzők mérési eredményeivel a mondatok terjedelmének a szavak számával mért értékeit. „A szövegkoherencia mutatóinak mérése” néven említett módszert kidolgozva a lineáris szövegkapcsolás grammatikai és lexikai-szemantikai eszközeiből válogattam, ilyenek a tartalmas szóval való utalás, pronominalizáció, szerkesztési hiány, szövegtani szerepű kötőszó stb. Ezek egyenkénti és kombinált előfordulásait kutattam a szövegmondatokban.

Úgy látszik, mintha a vázolt módszer nem jutna túl a szöveg grammatikai megközelítésén, a lexikai-szemantikai kapcsolások regisztrálásával azonban a szemantika, a művek időrendjének, a műfajnak, a közlésformáknak megkülönböztetésével pedig a szövegpragmatika irányába tett lépést. A nagy korpusz kiegyenlítődést okozhat; ennek elkerülésére alkalmas az az eljárás, hogy a kisebb egységeket (a közlésformák szövegrészleteit, valamint az egyes novellákat, azokon belül a bekezdéseket is) figyelembe vettem, mindig összevetve az egészszel. A 25 Mikszáth-novella adatainak ellenőrzéseként az ő művészetével valamilyen módon kapcsolatban álló, tőle korban sem távoli jelentős magyar írók novelláiból dolgoztam fel 21-et, műfajon kívüli ellenőrzésként pedig Mikszáth-regényrészleteket.

A módszer alkalmas tehát egyes szövegek mondat szerkesztésének, illetve szöveg-egységeik lineáris kapcsolódásának jellemzésére. Ezenkívül — egyéb érvek mellett — segít az egyéni stílus jellemzésében, sőt megmutatja az író stílusának változásait. A szerzőségi kérdések megoldásán kívül hozzásegít a műfaji hovatartozás eldöntéséhez. (A fent vázolt vizsgálat a novella, a regényrészletek, valamint a publicisztikai műfajok körébe sorolható írások szövegezésében jellegzetes eltéréseket mutatott ki.)

A vizsgálat szerint megfigyelhető és mérhető különbség van az elbeszélő művekben a narratív, valamint a párbeszédés részek adatai között. A szövegek tematikai összefüggése, illetve különbözőzése azonban — e módszer szerint vizsgálva — nem mutat a mondat szerkezeti és a szövegalkotási sajátságokban szembeötlő hasonlóságot, illetve különbséget.

Végül: az irodalmi nyelvi norma és stílus változásainak érzékeltetése is lehetséges, objektív fogódzókat adva fontos sajátságok tekintetében.

A témához kapcsolódó dolgozataim:

1. Mondatgyakorisági vizsgálatok néhány századforduló kori szépprózai szövegben. *MNy.* LXXII. 1976. 202—209.
2. A szövegkoherencia mutatóinak méréséhez. *Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei.* XVII. 1984. 167—196.
3. Mondat- és szövegszerkezeti formák stilisztikai vizsgálata Mikszáth-novellákban. Kandidátusi értekezés, 1985.
4. A kvantitatív módszer mondatstilisztikai alkalmazhatóságáról. *Nyr.* 110. 1986. 161—169.
5. Szépirodalmi szövegek jellemzése mondattani sajátságok gyakorisági adataival. In: KISS JENŐ és SZÜTS LÁSZLÓ (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése.* Budapest, 1988. 802—814.
6. Mondatszerkezeti jellemzők gyakorisági vizsgálata Petelei-, Kaffka- és Krúdy-novellákban. In: FÁBIÁN PÁL és SZATHMÁRY ISTVÁN (szerk.): *Tanulmányok a századforduló stílusterképeiből.* Budapest, 1989. 317—338.
7. Irányzati és stílusjegyek Babits „A gólyakalifa” című regényében. *Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei.* XIX. 1989. 43—51.
8. Kálmán Mikszáth: Az öreg Prikler néni. (Die alte Tante Prikler. Zu den stilistischen Merkmalen der Erzählung). *Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistica Tomus XIX.* 1988. 253—263.
9. Móricz Zsigmond: Esőleső társaság. *Nyr.* 115. 1991. 194—205.
10. Mikszáth Kálmán: Az öreg Prikler néni. Az elbeszélés szövegstilisztikai jellemzőiből. *Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei.* XX. 1991. 49—58.